

АКТЁРЛИК МАҲОРАТИ

БОЛАЛАР МУСИҚА ВА САНЪАТ
МАКТАБЛАРИ УЧУН ЎҚУВ ДАСТУРИ

Уқтириш хати

Ушбу ўқув дастури болалар мусиқа ва санъат мактабларининг Давлат талаблари асосида «Театр санъати» йўналишининг Актёрлик маҳорати фани бўйича ўқитишининг мақсад ва вазифаларини, мазмун-моҳиятини белгилайди.

Мазкур дастур ўқувчиларнинг истеъдодини, маданий савиясини, ижрочилик маҳоратларини, эшитиш қобилиятини ҳар томонлама ривожлантириш билан бирга бадиий дидини шакллантириш ва дунёқарашини кенгайтириш, бўлғуси актёрда саҳнавий кўникмалар ва театр санъати тамойилларини шакллантириш, ижрочилик куртакларини парваришлаш, ижодкорлик салоҳиятини вояга етказиш каби мақсадларни ўз олдига қўяди.

Ушбу мақсадни амалга ошириш учун Актёрлик маҳорати фани бўйича билимларининг бошланғич асосларини ўргатиб, уларни ҳаёт ва санъат воқелигига тўғули муносабатни ривожлантириш, классик ва замонавий санъат ҳақидаги бошланғич билимларни ўзлаштириш, бадиий-ижодий фаолиятнинг дастлабки амалий билим ва кўникмаларини кўрсата билиш, санъат, миллий анъаналар ва жаҳон маданияти меросига нисбатан қизиқишни шакллантириш орқали, эстетик билимлар тарғиботини йўлга қўйиш, иқтидорли ўқувчиларни шу соҳанинг ўрта махсус таълим муассасаларига тайёрлаш каби вазифаларни амалга оширишдан иборат.

“Актёрлик маҳорати” ўқув дастури ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб, у халқ ўйинлари, саҳна нутқи, саҳна ҳаракати ритмика ва рақс каби ёндош предметлар асосида ўқитилади.

Ўқиш жараёни ўйинлар, ҳаётий кузатувлар, тақлидлар, якка ва гуруҳли амалий машғулотларга асосланган бўлиб, ҳар бир ўқувчининг, тасаввури бадиий тафаккури ҳамда дунёқарашини мақсадли тарбиялашга йўналтирилади.

Гуруҳли дарсларда бажарилган амалий машқлар-ўйинлар, якка дарсларда мустақамланиб, бадиий вазифалар билан бойитилади. Ўқитувчи ҳар бир ўқувчининг қобилияти, иқтидори, ўзига хос маҳоратидан келиб чиқиб, унда саҳнавий кўникма ҳосил қилишга ёрдам беради.

Машғулотлар – ўйинлар, маросимлар, термалар, рақслар, тақлидлар, кузатишлар ва эртаклар, шеърят, масаллар асосидаги ижрога қурилади. Улар ўқувчининг бадиий дидини тарбиялашга ва саҳна санъати талабаларини ўзлаштиришга ёрдамлашади.

Мутахассислик синфи дарсларининг таълим жараёнини амалга ошириш шакли якка тартибда бўлиб, 1-2синфларда ҳар бир ўқувчи учун ҳафтасига 2 академик соатдан, 3-5синфлар (юқори синфлар) учун 3 академик соатдан ўтилиши керак.

Ўқувчилар тайёргарлик даражасига қўйиладиган зарурий талаблар

Ўқувчиларнинг ижрочилик даражалари бўйича эгаллаган билим, кўникма ва малакалари таълим мазмунига мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, назарий, гуруҳли, амалий ва якка фаолият дарсларидан ташкил топган ҳамда улар қуйидагилардан иборат:

- диққатни тўплаш ва мақсадга мувофиқ йўналтириш;
- сахнада юриш ва тўғри ўтириш;
- вазифа олиш ва уни тўғри бажариш;
- мақсадли хатти – ҳаракат қилиш;
- кулоқ солиш ва эшитиш;
- қараш ва кўриш;
- қабул қилиш ва баҳолаш;
- сахнавий мулоқатга киришиш;
- касб талабларини мустақил ривожлантириш;
- ўз устида ишлаш (талаффуз, нафас, нутқ)
- кузатувчанлик ва тақлид;
- ўз ижодининг сахнавий шаклий ифодасини топиш;
- ижрони бадиий яхлит шаклда якунлаш тажрибасига эга бўладилар.

Ўқувчилар ҳар бир босқич талабларини ўзлаштириш жараёнида қуйидаги:

- театр санъати;
- актёрлик санъати;
- сахнавий ижро;
- роль тушунчаси;
- образлар ҳақида тушунча;
- сахна безаги;
- сахнавий либослар;
- гуруҳли ишлаш;
- якка ишлаш;
- мустақил ишлаш;
- намойиш – кўрик ва унинг таҳлили тушунчаларига эга бўлиши лозим.

Ҳар бир босқич икки марта – декабрь ва май ойлари охирида ташкил қилинган бадиий ижро кўриги билан якунланади ҳамда баҳоланади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Ўқувчиларнинг мазкур фанни ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларида фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ этиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, тарқатма материаллар,

электрон материаллар, синтезаторлар ҳамда муסיқий компьютер дастурларидан фойдаланилади. Шунингдек, якка дарсларда “Устоз-шогирд анъаналари”дан кенг фойдаланилади.

Йиллик талаблар

1- синф

Дарс жараёни ҳаракатли ўйинлар ижросидан иборат бўлиб, у қуйидаги сахнавий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилади.

- театр ҳақида тушунча
- сахнада ўтириш, туриш ва юриш;
- сахнавий диққат;
- диққат ва тасаввурни кенгайтирувчи гуруҳли ўйинлар;
- атроф муҳитни эштиш ва баҳолаш;
- турли товуш ва шовқинларни эшитиш, баҳолаш ва тасвирлаш;
- табиат ҳодисаларини ҳис қилиш; (шамол, ёмғир, олов, бўрон каби в.х)
- ҳайвонлар пластикаси;
- буюмларсиз ҳатти-ҳаракат машқлари;
- имо-ишоралар;
- ритмик машқлар;
- мушакларни қотириш ва эркинлаштириш машқлари;
- “Бир киши ҳамма учун – ҳамма бир киши учун” шиори остида ишлашни ўргатиш; (Театр группа бўлиб ишлашини тушинтириш)
- Этюд нима? Этюд ҳақида тушунча; (Ҳайвонлар билан этюд, буюмларсиз бажариладиган этюд ҳамда, об-ҳаво шароитларида (иссиқ, совуқ, ёмғир) бажариладиган этюдлар)
- театр маскалари;
- қарама-қаршилик асосига қурилган этюдлар; (ҳайвонлар пластикаси, буюмларсиз ҳатти-ҳаракат машқлари)
- аниқ бир мавзуга оид мустақил иш;
- вазиятни баҳолаш;
- композицияган қурилган этюдлар яратиш;

1- синфнинг биринчи ярим йиллик якуний дарси диққат ва тасаввурни оширувчи ўйин-машқлар асосида тузилган амалий-бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, декабрь ойи охирида намойиш қилинади ва баҳоланади.

Йилнинг иккинчи ярим йиллик якуний дарси ҳайвонлар пластикаси ва характери асосида дарс-ўйинларидан тузилган амалий-бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, май ойи охирларида намойиш қилинади ва баҳоланади.

2- синф

Дарс жараёни бирораниқ мақсадга йўналтирилган ҳаракатли машқлар билан олиб борилади.

- диққатни оширувчи машқлар;
- фантазия ва тасаввурни оширувчи машқлар;
- ритмни ҳис қилиш; (ёғоч, темир, пластик буюмлар билан ритм чиқариш)

- характер ташкил этиш; (кузатув асосида)
- буюмларни жонлантириш; (буюм танлаш, уларни ўрганиш)
- этюдлар устида ишлаш;
- диққат марказини аниқлаш;
- мушакларни қотириш ва эркинлаштириш машқлари;
- воқеа. Воқеалар давоийлигини таъминлаш; (текстлар ўқиш)
- этюдлар ишлаш (яшил олам, ўсимликлар пластикасини яратиш)
- қўлларни бадий жонлантириш;
- партнёр билан ишлаш, этюдлар тайёрлаш;
- актёр темпо-ритминини аниқлаш;
- пассивлик, руҳий тушкунлик ҳолатларини яратиш;
- жонлантириш, энергия босқичига ўтиш;
- ҳаракат учун ҳозирлик ҳамда жимликни ҳосил қилиш;
- ўткир ҳаётни тасдиқловчи ритм;
- якуний кўрик намоиши.

2-синфнинг ярим йиллик якуний дарси партнёрни ҳис қилиш, этюдларга қурилган амалий – бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, декабрь ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади. Йилнинг иккинчи якуний дарси – кичик-кичик этюдларга қурилган амалий-бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, май ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади.

3- синф

Дарс жараёни миллий эртақларни биргаликда ўқиш, танлаш ва инценировка қилиш ҳамда уларни сахна кўриниши шаклида сахналаштириш тартибига амал қилган ҳолда олиб борилади. Сахналаштирилаётган эртақка жиҳозлар ясаш ва кийимлар танлаш жараёни ўйинлар яъни амалиётнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Ўйинлар ўқувчилардаги қуйидаги ижодий кўникмаларни шакллантиради:

- аниқ ҳолатлар ўйлаб топиш;
- ўзини-ўзи кузатиш ҳамда ўзини яхшироқ ўрганиш;
- воқеа қаерда ва қачонлигини аниқлаш; (кузатув)
- ҳаракат қилувчи шахсий ҳолатлар;
- вазият, инсон муайян вазиятда қандай яшайди; (кузатув)
- жамоат ёлғизлиги;
- ўтилган машқлардан этюдлар;
- ҳар хил ҳолатларда темпо-ритм ўзгариши;
- ички темпо-ритм;
- бўшлиқ ҳисси;

- мизансцена (сахна)
- сўзсиз таъсир қилиш элементлари;
- характер персонаж, образ (бадий адабиётлар ўқиш)
- атроф-муҳитни кузатиш;
- Уюшма (эслаш, кузатув, ўйлаш)
- атмосфера яратиш;
- ички хотиржамлик;
- ички монолог;
- сахнавий ишлар;
- эртак тўқиш;
- агарда... К.С.Станиславский (кинофильмлар, спектакллар кўриш ва кузатиш)
- шу ҳолатда агарда мен бўлсам (ўзини ҳар хил ҳолатларда тасаввур қилиш)

- репетиция; (сўзларни ўрганиш)

3-синфнинг ярим йиллик якуний дарси миллий эртакларни биргаликда инценировка қилиш ва уларни сахналаштириш тартибига амал қилган ҳолда тузилган амалий – бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, декабр ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади. Йилнинг иккинчи ярим йиллик якуний дарси жаҳон халқлари эртакларини биргаликда инценировка қилиш ва уларни кичик сахна кўриниши тартибига сахналаштирган ҳолда тузилган амалий – бадий шаклдаги кўрик билан якунланиб, май ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади.

4- синф

Дарс ўқувчилардаги қуйидаги ижодий кўникмаларни шакллантиради:

- импровизация; (ўзини синаб кўриш)
- актёр ва томошабиннинг ўзаро муносабати;
- пантомима санъати;
- пантомимада буюмларсиз ҳатти-ҳаракат;
- пластик экспрессивлик;
- пантомима техникаси;
- юз ифодалари;
- пантомимани қўшимча реквизитлар билан ишлаш;
- мустақил иш;
- ўқув видео томоша қилиш; (кўрилган видео асосида суҳбат, маълум бир мавзу бўйича савол беришни ўрганиш)
- ўқув видеони кўриш ва муҳокама қилиш;
- кичик сахна кўриниши устида ишлаш ва сўзларни тушиниб ёд олиш;
- этюдлар устида ишлаш;
- эртаклар воқеасига этюд қуриш;
- кичик ҳикоялар асосида этюд қуриш;
- мумтоз асарлар асосида кичик инценировкалар тузиш; (мумтоз адабиётлар ўқиш)

- спектакл устида ишлаш; (ўқув жараёнида, сўзларни ўрганиш)
- мизансценани ўрганиш; (спектакл саҳналаштириш жараёни)
- рол устида ишлаш;
- драматик асарларни куриш; (кириш, авж, хулоса, асар темпо-ритмни яратиш)
- саҳнавий этикага риоя қилиш ва гуруҳ бўлиб ишлашни ташкиллаштириш;
- гуруҳ билан ҳамжиҳатликда партёр ва якка ҳолда ўқиш;
- машқларни якка тартибда бажариш ва ёндашиш;
- партнёр репликасини ўрганиш;
- ишларни таҳлил қилиш;

4- синфнинг ярим йиллик якуний дарси пантомима элементлари асосида этюдлар, амалий – бадиий шаклдаги кўрик билан якунланиб, декабр ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади.

Йилнинг иккинчи ярим йиллик якуний дарси биринчи ярим йиллик дарси асосини ташкил қилган ҳолда фақат болалар адабиёт идан фойдаланган ҳолда асарларни биргаликда инценировка қилиш ва уларни саҳналаштириш тартибига амал қилиб тузилган амалий – бадиий шаклдаги кўрик билан якунланиб, май ойи охирида намоиш қилинади ва баҳоланади.

5-синф

Дарс жараёни IV-синф мавзусидан ажралмаган ҳолда миллий ва жаҳон адабиётидан пьесаларни саҳналаштириш билан боғлиқ бўлади.

Дарс ўқувчиларда қўйидаги ижодий кўникмаларни шакллантиради:

- визуал ва эшитиш хотираси;
- ҳиссий ҳаракатланувчи хотира;
- мушак ва юз хотираси;
- мақсадга эришиш учун самарали вазифа;
- тадбир учун этюдлар фактин баҳолаш;
- контраст атмосферанинг тўқнашуви;
- этюдларни кузатишга...
- сукут зонаси бўйича ягона тадқиқотлар;
- сўз яратиш учун этюдлар;
- бўшлиқда мувофиқлашиш;
- мусиқага импровизация;
- психологик жест;
- диплом спектакли устида ишлаш;
- диплом ишини тинглаш;
- жанр. Стилизация услуби (жанрни ўрганиш);
- рол устида ишларда ёрдамчи материалларни танлаш ва ўрганиш;
- спектаклни мустақил таҳлил қилиш;
- мусиқий этюдлар учун мусиқа танлаш;
- расмлар этюди;
- диплом спектакли устида ишлаш;
- Прогон диплом спектаклига;

- томошабинга асарни намойиш қилиш ва таҳлил;

5-синфнинг ярим йиллик якуний дарси болалар адабиёти драматургияси устида ишлаш ва уларни сахналаштириш тартибига амал қилган ҳолда олиб борилади. Якуний дарс тарзидаги амалий – бадий шаклдаги битирувчилар тингловининг дастури асосида, 3-босқичда ўтказилади.

Битирувчининг 4 йил давомида, ўтилган барча турдаги этюдалар жамламаси асосида, этюд ва диплом спектакльдаги роли баҳоланади

Ўқув йилинг охири, май ойида давлат имтихони топширилиши керак.

Адабиётлар:

Т. Турсунов “Театр ва замон”

Р. Усмонов “Режиссура”